

1. LEKCIJA

Zašto nam treba vlast?

Cilj lekcije

U ovoj čemo lekciji upoznati neke od osnovnih ideja koje su važne za razumijevanje republikanske vlasti. Naučit ćete zašto nam je potrebna vlast. Također ćete naučiti kako treba oblikovati vlast.

Upamtite pojmove

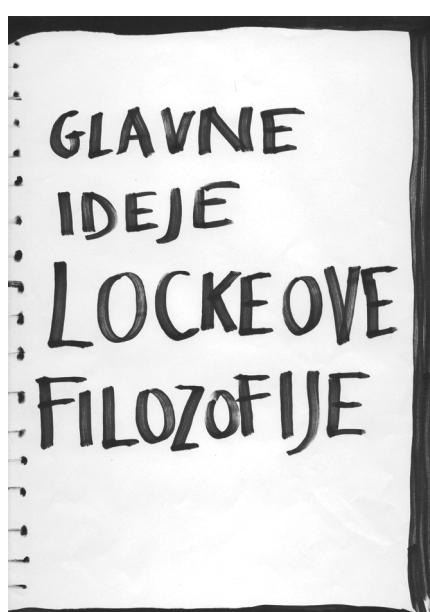
*prirodna prava
temeljna ljudska prava
vlast
apsolutna vlast
prirodno stanje
pristanak
društveni ugovor ili društveni dogovor*

Problemi za rješavanje

ODREĐIVANJE TEMELJNIH PRAVA

Zamislite jedno pravo za koje smatrate da ga svi ljudi trebaju imati. Primjera radi, složit ćete se da svaki građanin Hrvatske ima pravo biti zaštićen od provalnika i lopova. Pretpostavljamo da je većina stanovnika Hrvatske istog mišljenja.

Podijelite se u male skupine i objasnite kako ova prava mogu biti zaštićena.

Koje su glavne ideje Lockeove filozofije?

Definiranje temeljnih ljudskih prava

Većina ljudi vjeruje da svi ljudi imaju pravo na život, slobodu i vlasništvo. Ta su se prava nekad nazivala **prirodnim pravima**. Danas ih nazivamo **temeljnim ljudskim pravima**. Pod pojmom prirodnih prava podrazumijeva se da svi imaju ta prava samim time jer su ljudska bića. Svatko se rađa s tim pravima i nitko ih nikome ne može oduzeti.

Mnogi ljudi vjeruju da ta prava ljudima daje Bog, a po nekima je prirodno da ih ljudi imaju sami po sebi.

John Locke bio je poznati engleski filozof. Živio je od 1632. do 1704. Napisao je knjigu pod nazivom "Dvije rasprave o građanskoj vlasti" (1690). U toj je knjizi pisao o prirodnim pravima. Istaknuo je da bi glavni cilj vlasti trebao biti zaštita prirodnih prava ljudi. Također je pisao da kraljevi ne bi trebali imati **apsolutnu, neograničenu moć**. Oni ne bi trebali imati mogućnost da ljudi liše njihovih prirodnih prava.

Zaštita temeljnih ljudskih prava

Iako se ljudi slažu glede postojanja određenih prirodnih prava, brinu se o tome kako ta prava zaštiti. Locke i drugi razmišljali su o tome kakav bi bio život da nema vlasti ni zakona. Ovakvu situaciju nazvali su **prirodnim stanjem**. Bojali su se da bi u prirodnom stanju njihova prava bila oduzeta.

Rješavanje problema

RAZMIŠLJAJTE KAO ZNANSTVENIK

Zamislite život u prirodnom stanju. Kako bi izgledao vaš razred da nema propisa? Što bi se dogodilo kad nastavnik ne bi imao prava voditi i usmjeravati učenike?

Podijelite se u male skupine i odgovorite na pitanja o takvoj situaciji. Izaberite nekoga da objasni

vaše odgovore razredu. Usporedite svoje odgovore s Lockeovim tvrdnjama.

1. Kakve bi bile prednosti, a kakvi nedostaci života u prirodnom stanju?
2. Što bi se moglo dogoditi s ljudskim pravima?
3. Kakav bi bio život ljudi?

Usporedite svoje odgovore s Lockeovim tvrdnjama

Moguće je da ste prepostavili iste nedostatke kao i Locke koji je vjerovao:

1. da bi jači i pametniji ljudi mogli oduzeti slabijima život, slobodu ili vlasništvo;
2. slabiji bi se mogli udružiti i oduzeti pravo jačim i pametnjim;
3. ljudi bi bili nezaštićeni i nesigurni.

Društveni ugovor

John Locke i drugi filozofi predložili su rješenje problema koji bi postojali tamo gdje nema vlasti. U prirodnom stanju ljudi bi se mogli osjećati slobodni

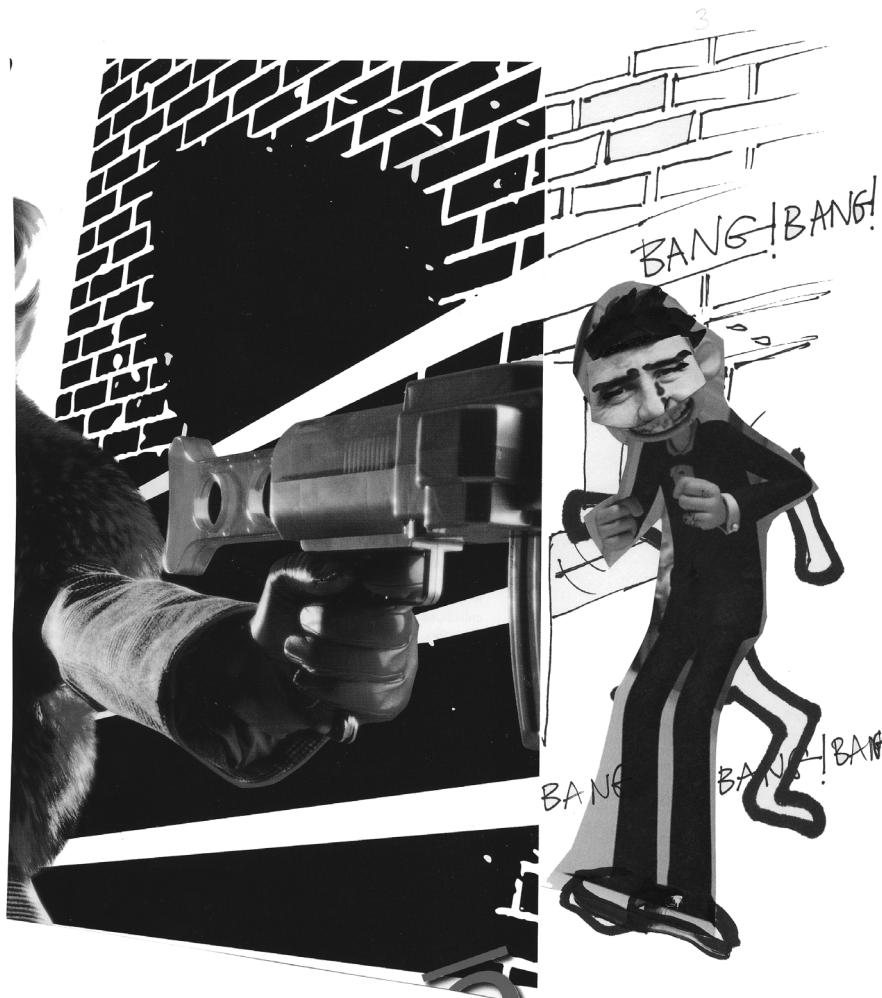
činiti što ih je volja. Međutim, njihova prava ne bi bila zaštićena i ne bi se osjećali sigurnima.

Locke je tvrdio kako bi ljudi trebali postići dogovor da se odreknu nekih svojih sloboda u zamjenu za zaštitu i sigurnost. Trebali bi dati **pristanak** da će poštovati zakone koji bi im osigurali zaštitu. Ovaj dogovor nazivao bi se **društveni ugovor**.

Društveni ugovor je dogovor ljudi o tome da stvore vlast koja bi njima upravljala i zaštitila njihova prirodna prava. Ovim ugovorom ljudi pristaju na poštovanje zakona koje je donijela vlast.

Ponavljanje i primjena lekcije

1. Što je svrha vlasti prema tumačenju filozofa prirodnog prava?
2. Tko daje prema filozofima prirodnog prava vlasti pravo da upravlja?
3. Što je društveni ugovor? Mislite li da je to najbolji način da se osnuje vlast? Objasnite odgovor.
4. Koja bi prema vašem mišljenju prava ljudi morali imati?

Kako ovaj crtež prikazuje ideju "prirodnog stanja"? Koja su prirodna prava prekršena?

2. LEKCIJA

Što je republikanska vlast?

Cilj lekcije

U ovoj ćete lekciji upoznati još nekoliko ideja koje su bile važne za razumijevanje republikanske vlasti. Moći ćete objasniti te ideje i shvatiti zašto su one i danas važne za nas.

Upamtite pojmove

Rimska Republika

aristokrati

diktator

republikanska vlast

zajedničko dobro

građanska vrlina

podjela vlasti (odvojene ovlasti)

ujednačenje ovlasti

Prednosti su takve vlasti u tome da:

- predstavnici naroda donose pravedne zakone koji služe zajedničkom dobru, a ne tek interesima jedne skupine;
- ljudi imaju više slobode i žive sigurnijim i udobnijim životom.

Mnogi su se narodi prilikom stvaranja svoje vlasti ugledali na iskustva Rimske Republike. Naprimjer, utemeljitelji Sjedinjenih Američkih Država vjerovali su da je republikanska vlast najbolji oblik vlasti koju žele stvoriti za sebe jer bi mogli koristiti iste prednosti kao i stari Rimljani. Hrvatska je također prema Ustavu Republika s parlamentarnom demokracijom. Prvi slobodni demokratski izbori za Sabor (parlament) održani su 22. travnja i 6. svibnja 1990. Prvi demokratski izabrani Sabor konstituiran je 30. svibnja 1990.

Koristimo svoje poznavanje povijesti

Prije više od dvije tisuće godina u Europi su se javili prvi oblici republikanske vlasti. To je bilo za vrijeme **Rimske Republike** koja je trajala od 509. godine do 27. godine prije Krista. Glavni grad te Republike bio je Rim. Ostaci arhitekture toga vremena i danas se mogu vidjeti u Rimu.

Za vrijeme Rimske Republike Rimljani su vladali bez kralja. Obični ljudi i **aristokrati** (bogata viša klasa) dijelili su vlast kako bi vladali. Ljudi su birali vođe koji su trebali donositi zakone u svojoj zemlji i vladati prema tim zakonima.

Ovaj oblik vlasti može se nazvati **republikanska vlast**. Republikanska vlast može se definirati kao tip vlasti u kojoj:

- građani imaju pravo vladati;
- građani daju vlast onima koje biraju da ih predstavljaju i služe njihovim interesima;
- ti predstavnici dužni su razvijati zajedničko dobro.

Neki mislioci ističu da je republikanska vlast bila moguća u Rimu samo zbog **građanske vrline** Rimljana. Građanska vrlina prepostavlja da i građani i njihovi predstavnici koji upravljaju žive skromnim životom. Radili su marljivo, a zajednička im je dobrobit bila važnija od njihovih osobnih, sebičnih interesa.

Cincinnatus: primjer građanske vrline

Godine 458. prije Krista Rim je bio u velikoj opasnosti. Vojska s istočnog dijela Apeninskog poluotoka pljačkala je i palila okolicu. Rimska je vojska pružala otpor, ali je bila okružena sa svih strana neprijateljem. Uprava Rima odlučila je pozvati Cincinnatusa, vještog vojnika i vođu, da im pomogne. Poslali su glasnike koji su ga pozvali da služi kao **diktator** (vrhovni vladar neograničene moći) sve dok traje kriza.

Cincinnatus je bio seljak koji je naporno radio na svoja četiri jutra zemlje. Glasnici su ga zatekli kako ore njivu. Volio je svoju zemlju, ali je ostavio svoj plug da bi krenuo u Rim i vodio rimsku vojsku. U bitci koja je trajala dva dana, njegova je vojska porazila neprijatelja i spasila zemlju. Cincinnatusa su hvalili i slavili. Ali po završetku bitke nije više želio biti diktator, niti biti slavljen. Vratio se svojoj kući i svome životu seljaka i običnog Rimljana.

Povratkom kući Cincinnatus je pokazao da je više cijenio život običnog Rimljana nego slavu i vlastitu

moć. Poštovao je rimsku vlast. Nije želio iskoristiti svoju popularnost da bi preuzeo vlast od predstavnika koje su izabrali građani. To je bio primjer **građanske vrline** po kojoj su Rimljani bili poznati u razdoblju Republike.

Razmatranje građanske vrline

Utemeljitelji SAD-a smatrali su da je građanska vrlina važna za ispravno djelovanje američke vlasti. **Građanska vrlina** znači da ljudi postavljaju **zajedničko dobro** iznad vlastitih interesa.

Stoga su mislili da je važno odgojem prenositi i održavati građanske vrline među građanima. Roditelji bi trebali o tome učiti djecu, nastavnici poučavati u škola-ma, svećenici u crkvama.

Od ljudi koji su upravljali zemljom očekivalo se da služe kao primjeri. Ove republikanske vrijednosti bile su dio običaja i tradicije ljudi.

Pretpostavlja se da je Rimskoga Carstva nestalo jer su građani izgubili građanske vrline i isticali vlastite interese iznad zajedničkog dobra.

Utemeljitelji su znali da se ljudi ponekad neće htjeti odreći svojih interesa. Međutim, nadali su se da će ipak biti uljudni prema drugima, spremni da pomognu, zainteresirani za njihovo dobro. Vjerovali su da su obitelj i društvo veoma važni u takvom odgajanju djece da ona u svojem ponašanju uzimaju u obzir i zajedničke interese.

Kad se treba odreći svojih interesa u korist zajedničkog dobra?

Ovo je teško pitanje na koje svaki pojedinac mora samostalno dati odgovor.

Sljedeća će vam vježba pomoći razmotriti ovo pitanje.

Rješavanje problema

POJEDINAČNI INTERESI I ZAJEDNIČKO DOBRO

Razmotrite problem pojedinačnih interesa i zajedničkog dobra razmatrajući sljedeća pitanja. Podijelite se u skupine od po pet učenika. Neka predstavnik svake skupine izloži odgovore razredu.

1. Opišite osobu koju poznajete ili nekog od čelnika u svome narodu za koga mislite da ima građansku vrlinu. Objasnite razloge za svoje mišljenje o toj osobi.
2. Objasnite situacije u kojima biste morali, po vašem mišljenju, istaknuti zajedničko dobro iznad svojeg interesa.
3. Opišite neku situaciju u kojoj smatrate da nije

potrebno staviti zajedničko dobro ispred vašeg osobnog interesa.

4. Opišite neke stvari koje bi vlada mogla učiniti, a koje bi bile u interesu zajedničkog dobra.
5. Navedite neke situacije u kojima bi se ljudi mogli sporiti o tome što je najbolje za sve. Kako riješiti ta neslaganja? Objasnite.

Kako treba organizirati republikansku vlast?

O republikanskoj vlasti može se učiti i od Montesquieu (1689–1755), francuskog filozofa. On je jedan od najboljih poznavalaca mogućnosti i oblika republikanske vlasti. Montesquieu je vjerovao da je najbolji način kojim će se osigurati da vlast služi zajedničkoj dobrobiti ako se učini sljedeće:

- **Razdvojiti ovlasti državne vlasti** na različite dijelove ili ogranke tako da ni jedan nema sve ovlasti. Svaki ogranak treba predstavljati interes različite skupine u društvu.
- **Ujednačiti količinu ovlasti** između ovih dijelova tako da ni jedan ne može nadzirati ostale dijelove.
- Omogućiti svakom dijelu da **nadzire** način na koji se drugi dijelovi koriste vlašću.

Montesquieu je, poput mnogih drugih, vjerovao da nijedan dio ne može kontrolirati cijelu vlast ukoliko su njezine ovlasti podijeljene, ujednačene, nadzirane. Tako ni jedan ogranak neće moći iskoristiti vlast za vlastite, sebične interese. Takva bi vlast bila sposobna raditi za zajedničku dobrobit.

Bitan korak k takvoj vlasti jest osnivanje ustavne državne vlasti. U sljedećoj lekciji ćete naučiti što je ustav i što je ustavna vlast.

Ponavljanje i vježbanje lekcije

1. Što je republikanska vlast?
2. Zašto je Montesquieu vjerovao da ovlasti republikanske vlasti treba podijeliti na različite dijelove?
3. Što je bila svrha ujednačenja ovlasti između različitih dijelova u vlasti? Zašto svakom dijelu treba dati mogućnost da nadzire rad drugih dijelova?
4. Zašto su Cincinnatusa smatrali uzorom građanske vrline?
5. **Zašto mnogi misle da republikanska vlast nije moguća ako građani nemaju građanske vrline?**
6. Kako se održavaju i razvijaju građanske vrline?

3. LEKCIJA

Što je ustavna državna vlast?

Cilj lekcije

Ova lekcija govori o tri osnovne ideje. To su ideje: a) ustava, b) ustavne državne vlasti i c) ustava, vrhovnog zakona. Budući da su te ideje veoma važne u razumijevanju ustrojstva hrvatske vlasti, definirat ćemo ih što jasnije možemo. Kad savladate ovu lekciju, moći ćete objasniti te ideje, a i neke od važnih razlika između ustavne vlasti i autokratske ili diktatorske vlasti.

Upamtite pojmove

ustav (najviši državni zakon, vrhovni zakon)

ustavna vlast

autokratska vlast

područje privatnosti

PITANJA O GRAĐANIMA

- Tko se smatra građaninom?
- Trebaju li građani imati nadzor nad državnom vlašću? Kako se to provodi?
- Kakva prava i odgovornosti imaju građani?

Definiranje ustava

Ustav je okvir za državnu vlast. Govori o tome kako se državna vlast organizira i kako djeluje. Ustavi su u većini slučajeva pisani, npr. Ustav Republike Hrvatske, ustavi većine europskih zemalja, ustav SAD-a. Neki su djelomice pisani. Najbolji je primjer takve vrste ustava Ustav Velike Britanije. Neki ustavi nisu pisani. Mnoga su društva u prošlosti imala ustave koje su činili nepisana tradicija i običaji.

Prema ovoj definiciji ustava svaka nacija ima ustav. I dobre i loše vlasti imaju svoj ustav.

Proučavanje ustava jedne zemlje pomoći će vam da odgovorite na neka pitanja o njezinoj vlasti i njezinim građanima. Evo nekih pitanja na koja ustav obično odgovara:

PITANJA O DRŽAVNOJ VLASTI

- Koja je svrha državne vlasti?
- Kako je državna vlast organizirana? Koji je dijelovi čine? Što je u nadležnosti svakog dijela vlasti?
- Na koji način vlast treba djelovati? Kako nastaju propisi?
- Kako se biraju dužnosnici koji će raditi u državnoj vlasti?

Uređenje ustavne državne vlasti

Postojanje ustava ne podrazumijeva da ta nacija ima i ustavnu vlast. **Ustavna državna vlast** postoji kad su ovlasti osobe, ili skupine koja vodi državu, ograničene. Npr. naš ustav ograničava ovlasti sudstva jer propisuje da se nitko ne može natjerati da svjedoči protiv sebe.

Ova ograničenja moći državne vlasti dio su ustava. U ustavnoj vlasti ljudi koji odlučuju moraju poštovati ograničenja. Ustav ima načina da ih na to obvezuje. Neki od načina na koje ustav to može učiniti daju se u sljedećoj lekciji.

Kako ste već naučili, sve države imaju ustave koji učvršćuju njihovu organizaciju i način na koji djeluju. U nekim je državama, međutim, vlast neograničena. Ustav u takvim državama može dovesti do neograničene vlasti ako u njemu nisu utvrđeni načini njezina ograničenja.

Zamislite da ustav jedne nacije ne ograničava ovlasti svoje vlasti. Ili, zamislite, da ograničava moć, ali samo formalno. U obje te situacije vlast nije ustavna. Takva vlast neograničene moći naziva se **autokratskom** ili diktatorskom vlašću.

U ustavnoj državnoj vlasti ustav mora učinkovito ograničiti uporabu moći. Ustav se mora smatrati vrhovnim zakonom koji moraju poštovati oni koji upravljaju.

Određenje ustava

U ustavnoj državnoj vlasti ustav ili vrhovni zakon ima pet važnih obilježja:

1. Propisuje osnovna prava građana na život, slobodu i vlasništvo.
2. Određuje odgovornost državne vlasti da zaštitи ta prava.
3. Određuje ograničenja uporabe ovlasti članova državne vlasti. Većina se tih ograničenja vezuje za tri osnovna područja. Primjeri načina na koji hrvatski ustav ograničava moć državne vlasti u tim područjima jesu sljedeći:
 - Prava građana. Članovi državne vlasti ne mogu nas lišiti prava slobode govora.
 - Način na koji se raspodjeljuju sredstva. Članovi državne vlasti ne mogu prisvojiti nečije vlasništvo bez odgovarajuće novčane nadoknade.
 - Način na koji se rješavaju sukobi. Onima koji su optuženi za zločin mora se ponuditi korektni sudski postupak.
4. Postavlja se načelo **područja privatnosti**. Područje privatnosti dio je privatnog života pojedinca i ne tiče se državne vlasti. Pojedinac ima pravo na privatnost: npr. Vlada Republike Hrvatske ne može zabraniti poštovanje i slijedenje religioznih uvjerenja.

5. Može se izmijeniti jedino uz suglasnost većine građana i prema određenom nizu procedura.

Rješavanje problema

RAZUMIJEVANJE USTAVNE DRŽAVNE VLASTI

Podijelite se u pet skupina. Svaka skupina treba zastupati jedan od navedenih oblika ustavne državne vlasti i pratiti upute koje slijede. Skupine trebaju argumentirati svoja stajališta pred razredom.

1. Objasnite obilježja i dajte primjere. (Učenici se mogu koristiti primjerkom Ustava.)
2. Objasnite važnost tih obilježja.

Ponavljanje i primjena lekcije

1. Što je ustav? Što možete naučiti o vlasti jedne nacije proučavajući njezin ustav?
2. Objasnite razlike između ustavnih državnih vlasti i autokratskih ili diktatorskih državnih vlasti.
3. Koja su obilježja "vrhovnog zakona" ustavne državne vlasti?
4. Opišite dva područja života građana u koje se, prema vašem mišljenju, državna vlast ne bi smjela miješati. Objasnite zašto ta područja moraju ostati zaštićena. Kako se ukratko mogu opisati ta područja i kako ih nazvati?

4. LEKCIJA

Kako organizirati državnu vlast da bi se izbjegla zlouporaba moći?

Cilj lekcije

U prethodnoj ste lekciji naučili da je smisao ustavne državne vlasti da zaštitи ljude od zlouporabe moći. Ova lekcija pokazuje neke od načina na koje se ustavna državna vlast može organizirati tako da spriječi zlouporabu moći.

Upamtite pojmove

*podjela vlasti
odvajanje ovlasti
ograničenje i ujednačenje
zakonodavni dio
izvršni dio
sudbeni dio
Hrvatski sabor*

Ograničenje i ujednačenje

Pojam **ograničenja i ujednačenja** znači da su ovlasti, dane različitim dijelovima državne vlasti,

Organiziranje ustavne državne vlasti

Naučili ste u posljednjoj lekciji da su u ustavnoj vlasti ovlasti ograničene. Ustavna je vlast obično organizirana tako da jedan njezin dio ne može dobiti dovoljno moći za prevlast nad drugima. Dva načina da se organizira vlast, i to tako da bi se spriječila zlouporaba moći, nazivaju se **ograničenje** i **odvajanje ovlasti** i **ujednačenje ovlasti**.

Odvajanje moći

Proučavanje ustavnih vlasti pokazuje da su one često podijeljene u tri različita dijela. Sveukupna moć vlasti nije dana ni jednom dijelu. Umjesto toga svaki dio raspolaže određenim dijelom moći. Npr. u našoj državnoj vlasti imamo:

1. zakonodavni dio, koji ima vlast donositi zakone,
2. izvršni dio, koji ima ovlast provoditi i predlagati donošenje novih zakona, i
3. sudbeni dio, koji ima ovlast rješavati nesporazume glede tumačenja, primjene i djelovanja zakona.

Opišite ovaj crtež na osnovi onoga što ste upravo pročitali.

ujednačene. Nijedan čimbenik nema toliku moć da bi imao prevlast nad drugima. Premda svaki dio državne vlasti ima svoje posebne ovlasti, mnoge su od ovih ovlasti podložne ograničenjima.

Sabor je zakonodavni dio državne vlasti. U našem Ustavu dana je **Hrvatskom saboru** ovlast donošenja zakona. Uz to, izvršni i sudbeni dijelovi državne vlasti imaju načina kontrolirati ovlast Hrvatskog sabora da donosi zakone; jesu li usklađeni s Ustavom npr.:

- ako predsjednik Republike ili Vlada Republike Hrvatske smatraju da zakon nije u skladu s Ustavom, mogu pokrenuti postupak za ocjenu ustavnosti zakona pred Ustavnim sudom Republike Hrvatske,

- Vrhovni sud Republike Hrvatske ili drugi sud, ako pitanje ustavnosti i zakonitosti nastane u postupku vođenim pred tim sudom, moraju zastati s postupkom i pokrenuti postupak provjere ustavnosti zakona,

Jednako tako postoje razni načini kojima Sabor može utjecati na izvršnu ili na sudsnu vlast.

Složenost ustavne državne vlasti

Složeni sustav odvojenih ovlasti te ograničenih i ujednačenih ovlasti pomaže utvrditi ograničenja državne vlasti. Zbog složene organizacije ustavne državne vlasti taj proces ponekad dugo traje. Može se činiti čudnim, ali to je često i prednost. Mnogi misle da ta složenost osigurava ispravnost donesenih odluka.

Ponavljanje i primjena lekcije

1. Od kojih se dijelova sastoje mnoge od suvremenih ustavnih državnih vlasti? Koje su uloge svakog dijela?
2. Zašto su ovlasti podijeljene između različitih dijelova?
3. U ustavnoj državnoj vlasti jedan dio često osporava onaj drugi. Zašto? Navedite primjere.
4. Odvajanje i podjela ovlasti znači da se odluke ne donose brzo. Objasnite neku od prednosti odvajanja i podjela ovlasti. Zatim objasnite barem jedan od nedostataka.